

gelen talebeleri arasında yer alır. 10 Rebülâhîr 1051'de (19 Temmuz 1641) Kahire'de vefat etti.

Buhütî Hanbelî fıkhnına dair birçok şerh ve hâşiye yazmış olup Hanbelî âlimlerinin, "Şeyh Mansûr ve talebesi Halvetî'ninkilerden sonra artık başka hâşiye ihtiyâç yoktur" dedikleri rivayet edilir.

Eserleri. 1. *Keşşâfü'l-kınâ' an (metn)î'l-İknâ'*. Mûsâ b. Ahmed el-Haccâvî'nin (ö. 968/1560) *el-İknâ'* adlı eserinin şerhidir. Kahire'de önce dört cilt, daha sonra altı cilt olarak basılmıştır (1319-1320, 1367). Ayrıca Hilâl Musaylihî Mustafa tarafından da altı cilt halinde neşredilmiştir (Riyad 1968; Beyrut 1982). 2. *Deķā' iķu üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ*. Takıyyüddin İbnü'n-Neccâr'ın *Müntehel-İrâdât*'ının şerhidir. *Şerhu Müntehel-İrâdât* diye de anılan ve defalarca basılan bu eserin giriş bölümünde Buhütî, metnin bizzat müellifi tarafından yapılan şerhini yetersiz gördüğünü, bunun için müellifin şerhiyle kendisinin *Keşşâfü'l-kınâ'*ını özetleyerek bu şerhi meydana getirdiğini söylemektedir. Buhütî *Müntehâ* üzerine *İrşâdü üli'n-nühâ li-Deķā' iķu üli'l-Müntehâ* adıyla bir de hâşiye yazmıştır. 3. *er-Ravzü'l-mürbi'*. İbn Kudâme el-Makdisî'nin (ö. 620/1223) *el-Muķni'* adlı eserine Mûsâ b. Ahmed el-Haccâvî'nin *Zâdü'l-müsteķni'* adıyla yaptığı ihtisara yazdığı şerh olup çeşitli baskıları yapılmıştır (Dimaşk 1304; Hindistan 1305; Kahire 1324, 1348, 1352). Eser daha sonra Ahmed Muhammed Şâkir ve Ali Muhammed Şâkir (Kahire 1954) ile Muhammed Abdurrahman Avad'ın (Beyrut 1405/1985) tahkikleriyle de neşredilmiştir. *er-Ravzü'l-mürbi'* Suudi Arabistan üniversitelerinde Hanbelî fıkhi ders kitabı olarak okutulmaktadır. 4. *Mineħu's-şife's-şâfiyât ff şerhi'l-Müfredât* (Kahire 1343/1924). İbn Abdülhâdî el-Makdisî'nin *en-Nazmü'l-müfidü'l-aħmed ff Müfredâtü'l-İmâm Aħmed* adlı manzumesinin şerhidir. Eser Abdullah b. Muhammed tarafından *el-Mineħu's-şâfiyât* adıyla da neşredilmiştir (Katar, ts.). 5. *Umdetü't-tâlib*. Hanbelî fıkhnı özetleyen bu eser, daha sonra Osman b. Ahmed en-Necdi (ö. 1097/1686) tarafından *Hidâyetü'r-râğıb li-Şerhi 'Umdetü't-tâlib* adıyla şerhedilmiştir (Kahire 1379, nşr. Hasaneyn Muhammed Mahlûf). Sâlih b. Hasan el-Buhütî *'Umd'e'yi Vesiletü'r-râğıb li-'Umdetü't-tâlib* adıyla manzum hale getirmiştir (GAL Suppl., II, 448).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhütî, *el-Mineħu's-şâfiyât* (nşr. Abdullah b. Muhammed), Katar, ts., nâşirin mukaddimesi; a.mlf., *er-Ravzü'l-mürbi'* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Kahire, ts., nâşirin mukaddimesi, s. 3; Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eşer*, IV, 426; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile 'alâ ğarâ' ihî'l-Hanâbile*, Kahire, Ma'hedü'l-Mahtûtâtü'l-Arabiyye Ktp., vr. 309; Muhammed eş-Şattî, *Muħtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile*, Dimaşk 1339, s. 104; İbn Bişr en-Necdi, *el-Meccd ff târiħi Necd*, Kahire 1349, I, 50; Serkis, *Mu'cem*, I, 599; Brockelmann, *GAL*, II, 424; *Suppl.*, I, 688; II, 447-448; *İzâħu'l-meknün*, II, 122, 353, 549; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 476; Zirikî, *el-A'lam*, VIII, 249; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 22; Müneccid, *Mu'cem*, I, 53; III, 61; Sâlim Ali es-Sekâfi, *Muştalâhâtü'l-fıkhi'l-Hanbeli*, Kahire 1401/1981, II, 197; Abdülcebbar Abdurrahmân, *Zehâ' irü't-türâsi'l-'Arabî el-İslâmî*, Basra 1401/1981, I, 369; Abdülvehhâb İbrâhim Ebü Süleyman, *Kitâbetü'l-baħşî'l-ilmî*, Mekke 1403/1983, s. 379-380; H. Laoust, "Al-Bahütî", *El'* (İng.), I, 949.

ABDÜLAZİM ED-DİB

BUK'Â

(بقعة)

İslâm dünyasında türbe, zâviye ve özellikle eğitim yeri için kullanılan bir terim.

"Yer, arazi parçası, ülke" anlamına gelen buk'anın çoğulu *bikâ'*'dir. Âsım Efendi, çevresindeki toprak parçalarından farklılık gösteren araziye buk'a denildiğini belirtir (*Kâmus Tercümesi*, "buk'a" md.). Kur'an-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Mûsâ'ya hitap ettiği yerden bahsedilirken "el-buk'atü'l-mübâreke" ibaresi kullanılmaktadır (el-Kasas 28/30). Hâdis-i şeriflerde de yine "yer, arazi" mânasına çeşitli terkipler halinde buk'a, bukâ' ve bikâ' birkaç yerde geçmektedir (Wensinck, *Mu'cem*, "buk'a" md.).

Buk'a tarihî seyr içerisinde bölgelere göre değişik anlamlarda kullanılmıştır. İnan bölgesinde din ulularının türbeleri ve bunların müstemilâtına buk'a adı verilmiştir. Nitekim *Ṭarâ' iķu'l-ħakâ' iķ'te* (III, 480-494) dördü İmam Mûsâ el-Kâzım'ın evlâdına ait olmak üzere otuz üç kişiye ait buk'alar hakkında ayrı ayrı bilgi verilmektedir.

Buk'a "zâviye" karşılığında da yaygın olarak kullanılmıştır. Nixsar'da Dânişmendîiler'den Melik Nizâmeddin Yağribasan'ın 552 (1157) tarihli vakfiyesinde bir "buk'a-i mübâreke" inşasından söz edilmektedir. Ayrıca Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde genellikle Selçuklu döneminden kalma buk'aların mevcudiyeti Osmanlı dönemi tahrir'lerindeki kayıtlar-

dan anlaşılmaktadır. Daha yaygın bir şekilde ise muhtemelen medrese ile sibatın mektebi arasındaki bir eğitim kurumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Anadolu'da, özellikle Suriye, Filistin ve Mısır'da bu nevi buk'alara sık sık rastlanmaktadır.

Osmanlılar döneminde genellikle daha önceki Türk ve İslâm devletlerinden kalma, eğitim maksadıyla kullanılan buk'alara tayinler yapıldığı, buralarla ilgili çeşitli ihtilâfların kayıtlara yansdığı görülmektedir. Meselâ Ankara şer'iyye sicillerinde kayıtlı 997 (1589) tarihli bir fermarda Ankara'daki Kızılbey Medresesi'nin vakfiye şartları gereği olarak buk'a sayıldığına ve bu husustaki ihtilâfın nasıl halledileceğine temas edilmektedir. Aynı şekilde 998 (1590) tarihli bir berat-ta da Ankara'daki Selimiye buk'asının mahsulünden yapılan tahsisattan bahsedilmektedir. Mısır kadısına gönderilen 967 (1559-60) tarihli bir fermanda, idaresi altındaki yerlerde bulunan medrese ve buk'aların ilim sahibi ehil kimselelere verilmesi, ehil olmayanlara da engel olunması istenmektedir (BA, MD, III, hüküm 839). Buk'anın mahiyeti, idaresi ve Osmanlı döneminde uygulamada aldığı şekiller konusunda en önemli kaynak, Anadolu kazaskerliği dönemindeki (1547-1551) icraatından dolayı tahkikata mâruz kalan Sinan Efendi hakkında tutulan soruşturma defteridir. Bu defterde, birçok kadılık ve müderrisliğe olduğu gibi özellikle güney eyaletlerindeki on bir ayrı buk'aya değişik zamanlarda yapılan tayinlerle ilgili soruşturmalara da yer verilmiştir. Buradan, aşağı dereceli, muhtemelen 10 akçenin altındaki medreselere bazan buk'a denildiği ve buralara mahallî kadının teklifiyle tayin yapıldığı anlaşılmaktadır. Meselâ soruşturma sırasında Ayıntab'daki (Gaziantep) 7 akçelik Zülkadriye Medresesi'nin Ayıntab kadısının arzı ile imtihan yapılmadan Şemseddin Efendi'ye verilmesinin sebebi sorulduğunda Kazasker Sinan Efendi, bu nevi aşağı dereceli medreselere buk'a denildiğini ve genellikle buralara şehrin kadısının arzı ile tayin yapıldığını belirtmiştir. Aynı durum yine bu şehirdeki Hacı Mûsâ buk'asına yapılan tayinde de görülmektedir.

Diğer taraftan, bir medresede müderris olan kimseye aynı yerde bulunan bir buk'anın taltif maksadıyla ilâveten verildiği, böylece müderrisin iki yerde ders verip ücret aldığı görülmektedir. Meselâ Halep'te 25 akçelik bir yerde müder-

ris olan Muhyiddin'e, buradaki bir medresede 8 akçelik Hicâziye buk'ası ilâve olarak verilmiştir. Şam, Hama, Maraş gibi şehirlerde bulunan buk'alara da benzer şekillerde tayinler yapılmıştır. Genellikle buralara tayin edilen müderrislerde **mülâzemet*** şartı aranmadığı, şehir kadısının arzıyla uygun bir kişinin tayin edildiği görülmektedir.

Buk'aların mimari tarzı, buralarda hangi derslerin okutulduğu ve eğitim süresi gibi hususlar hakkında ise kaynaklarda bilgi yoktur.

Osmanlı Devleti'nin güney eyaletlerinde "buk'a" veya "bikâ" adıyla başlayan Bikâ'-ı Üzeyr, Bikâ'-ı Kelb gibi bazı yer isimlerine de rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, "buk'a" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "buk'a" md.; *Türk Lügati*, I, 720; BA, MD, III, hüküm 839; Ma'sum Ali Şah, *Tarâ'îk*, III, 480-494; Halit Ongan, *Ankara'nın 2 Numaralı Şer'iye Sicili*, Ankara 1974, nr. 724, 1749; Mehmet İpşirli — Muhammed Dâvud et-Temîmî, *Evkâf ve emlakü'l-müslimîn ft Filistin*, İstanbul 1402/1982, s. 31; *Mecmûa-i Muhâkemât-ı Defter-i Eslâf*, TSMK, Revan, nr. 1506; Mükerrer, vr. 25^a-28^b; M. İpşirli, "Anadolu Kadaskeri Sinan Efendi Hakkında Yapılan Tahkikat", *İTED*, VIII (1984), s. 205-218; C. E. Bosworth, "Buk'a", *EI² Suppl.* (İng.), s. 154; İhan Şahin — Feridun Emecen, "Amasya", *DİA*, III, 3.

MEHMET İPŞİRLİ

BUKRAT

(bk. HİPOKRAT).

BULAK

(بولاق)

Mısır'da matbaasıyla ünlü tarihî bir şehir.

XIII. yüzyılda, Nil'in yatağını batıya doğru 1-1.5 km. kadar değiştirmesiyle terkettiği kumsallar üzerinde eski liman şehri Meks'in yerinde kurulmuştur. Günümüzde eski Kahire'nin 2 km. kuzeybatısında ve Nil nehrinin batı kıyısında yer alan Bulak'ın kuruluşu Memlûk Sultanı I. Baybars (1260-1277), şehir olarak gelişmesi ise Muhammed b. Kalavun (1309-1340) dönemine rastlar. Muhammed b. Kalavun'un 1325'te kazırdığı Nâsîrî Kanalıyla Kahire'den ayrılan Bulak, milletlerarası ticaret yolları üzerindeki stratejik konumu sayesinde hızlı bir gelişme kaydetti. XIV ve XV. yüzyıllarda temel yapısı ortaya çıkan ve büyümesini sürdüren şehir, ticaretle birlik-

te gelişen sanayii sayesinde bir endüstri merkezi durumuna geldi. O dönemlerde şeker ve yağ imalâthaneleri, tabakhâne ve değirmenleri yanında bilhassa ağaç işçiliğiyle dikkati çeken Bulak'ta Memlûk Sultanı Barsbay'ın (1422-1437) Kıbrıs seferinde kullandığı gemilerin yapıldığı tersane de bulunuyordu. XV. yüzyılda ana limanı olduğu Kahire'nin ülkedeki en önemli ekonomik merkez haline gelmesinde rol oynadı.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle (1517) Osmanlı idaresine giren Bulak bu dönemde de ticarî önemini korudu. Evliya Çelebi'ye göre XVII. yüzyılda "resâle ağası" denilen bir yönetici ve Mısır kadısına bağlı bir nâib tarafından idare ediliyordu. 45 mahallesi ve 6700 hânesi olan şehirde 400 civarında cami-mescid, on bir medrese, altı dârülkurrâ, üç dârülhadis, kırk sıbyan mektebi, 1600 dükkân, yirmi ambar, yetmiş üç han, altı hamam vardı ve buradaki ambarların bir kısmında Haremeyn zahiresi depolanıyor, tersanede de İstanbul'dan Yemen için gönderilen gemi inşa malzemesi ve mühimmat bulunuyordu.

Napolyon'un Mısır seferi sırasında yıkıp yıktığı (1799) şehri tekrar imar eden Kavalalı Mehmed Ali Paşa burada birçok dükkân ve dökümhane yaptırmıştır. Bulak ile ada arasında inşa edilen Ebü'l-'Alâ' Köprüsü (1912) son dönem mimari eserlerindedir.

Bulak ticaret ve sanayi merkezi olmasının yanı sıra güzel bir dinlenme yeri de olduğu için birçok sultan, vezir ve vali tarafından imar edilmiştir. Burada mevcut XV. yüzyıldan Osmanlı idaresinin sonuna kadar olan döneme ait en yaygın yapılar vikâlelerdir (han). Kayıtlara geçmiş toplam altmış beş vikâlenin başlıcaları Hamûb, Gûrî, Kayıtbay, İbrâ-

him Serhân, Süleyman Paşa ve Gül Muhammed vikâleleridir. En önemli camileri Alâyâ, Kadı Yahyâ, Sinan Paşa, Mustafa Mirzâ, Hatîrî ve Ebü'l-'Alâ'dır; ancak bunlar Kahire'dekilere kıyasla daha küçük ve mimari açıdan önemsizdirler. Bugün Osmanlı dönemine ait on iki sebilden ancak birkaçı işlevini kaybetmiş olarak ayakta durmakta, yedi hamamdan ise yalnız Hoca, Şeyh Ramazan ve Sinan Paşa faal durumda bulunmaktadır.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren güm-rük vergisinin kaldırılması, demiryollarının inşasıyla nakliyatın kara yollarına kayması ve uygulamaya konulan ekonomik reformlarla bütün ülkenin mâmur bir hal alması gibi faktörlere bağlı olarak ticaret trafiği ve gelirleri azalan şehrin stratejik önemi kaybolmuştur. Bugün gelişen Kahire'de önemsiz bir semt durumunda olan Bulak, Mehmed Ali Paşa'nın siyasî sebeplerle İstanbul'daki Osmanlı devlet matbaası Matbaa-i Âmire'ye rekabet amacıyla kurduğu Matbaatü Bülâk (aş. bk.) ile ünlüdür.

BİBLİYOGRAFYA :

Makrîzî, *el-Hıta*, I, 199; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 291-295; N. Hanna, *An Urban History of Bulaq in the Mamluk and Ottoman Periods*, Le Caire 1983; *Kâmûsü'l-İslâm*, II, 1393; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 394-395; TA, VIII, 365; J. Jomier, "Bülâk", *EI²* (İng.), I, 1299.

CENGİZ KALLEK

Bulak Matbaası. Mehmed Ali Paşa 1805'te Mısır valiliğine getirildikten sonra siyasî, askerî, ziraî ve iktisadî alanlarda reform hareketlerine girişti. Çeşitli ilmi sahalarında eğitim ve öğretim yapacak uzmanları Avrupa'dan, bazı teknik elemanları da İstanbul'dan getirtti. Askerî kara ve deniz okullarının yanı sıra tıp, veteriner, ziraat, bando, eczacılık,

XX. yüzyıl başlarında Bulak ve eski kaleden bir görünüş (İÜ Ktp., Albüm, nr. 90.565)